

УДК 811.111'42
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-2/12>

Пономарьова Л. В.

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Маркоїдзе І. С.

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

АНЕКДОТ ЯК ЖАНР ГУМОРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРИ

Стаття присвячена основним положенням вивчення та перекладу анекдоту як жанру гумористичного дискурсу. Анекдот трансформується залежно від того, на якому етапі історії він з'являється і в якій культурі. Варіативність цього жанру зумовлюється і національними традиціями, оскільки кожний народ має специфічне почуття гумору, що виражається у характерних для нього особливостях сприйняття світу, складу мислення тощо. Ефективність міжмовної комунікації передбачає значний ступінь точності перекладу, повноти і вірності передачі оригіналу. Еквівалентність та адекватність – це основні вимоги до перекладу. Одним з визначних факторів є жанрова приналежність твору. Анекдот як жанр представляє особливі складнощі під час перекладу. З одного боку, це складнощі екстралінгвістичного і культурологічного характеру, які пов'язані з тим, що анекдот є яскравим відображенням національного менталітету і найбільш болючих проблем сучасного життя (уявлення народу про комічне, сучасні та історичні реалії, характерні ситуації спілкування тощо), а з іншого, – це складнощі лінгвістичного характеру, оскільки в анекдотах представлені різні види лексики, а основним елементом анекдоту є каламбур (гра слів). Усі ці та інші особливості ускладнюють переклад анекдоту іншою, навіть близькоспорідненою мовою, а отже, і його розуміння. У статті проаналізовано дефініції комічного. Обґрунтовано вибір гумору як об'єкта дослідження, пояснено значущість його вивчення при зверненні до різних мов. Розкривається актуальна проблема вивчення дискурсу, порівнюються різні дефініції та основні тенденції аналізу. На прикладі жанру анекдоту аналізуються основні ознаки гумористичного дискурсу. Розглянуто мовні засоби досягнення комічного ефекту в текстах українських та російських анекдотів.

Ключові слова: жанр анекдоту, гумористична самопрезентація, лінгвокультурні особливості, переклад, дискурс.

Постановка проблеми. Анекдот є уособленням народу. Лінгвокультурні особливості анекдоту як тексту відображають національну картину світу. Реалізація стереотипів і національної картини світу в тексті анекдоту демонструє взаємозв'язок мови, культури і мислення.

Гумор не належить до будь-якого одного виду мистецтва або роду літератури. За своїми витоками та можливостями філософського та естетичного пізнання людини це явище є загальнолюдським, наднаціональним і значною мірою трансісторичним. Анекдот як жанр гумористичного дискурсу трансформується залежно від того, на якому етапі історії він з'являється і в якій культурі. Варіативність цього жанру зумовлюється і національними традиціями, оскільки кожний народ має специфічне почуття гумору, що виражається у характерних для нього особливостях

сприйняття світу, складу мислення тощо. Отже, актуальність такого дослідження зумовлена суттєвою роллю у відбитті традицій народної сміхової культури, системи образних засобів, що склалися у культурі українського та російського народів.

Постановка завдання. Об'єктом дослідження є народні анекдоти українською та російською мовами.

Предметом є комічний складник анекдоту, що розглядається з погляду національних особливостей його прояву та виявлення лінгвістичних засобів вираження комічного у двох мовах.

Мета – виявити характерні особливості анекдоту як дискурсивного жанру та встановити комплекс засобів, що використовуються для передачі комічного ефекту.

Для досягнення мети поставлені такі завдання:
– виявити характерні особливості гумористичного дискурсу у жанрі анекдоту;

– визначити конститутивні ознаки анекдоту як жанру гумористичного дискурсу;

– виявити основні прийоми, характерні для створення анекдоту;

– проаналізувати оптимальну тактику перекладу анекдотів із збереженням комічного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичною основою для проведення цього дослідження стали праці таких вітчизняних та закордонних вчених, що вивчали анекдот або загалом гумор, його види та функції, як М. М. Бахтін, В. Я. Пропп, Н. Абросимова, С. Капкова, Д. Вавринюк, С. Кузьмін, Дж. Вандаеле. Попри широкий спектр вивчення художніх засобів створення гумору та розгляд окремих труднощів при його іншомовному перекладі, теоретичного осмислення перекладності анекдоту не відбувалося.

Виклад основного матеріалу. Сучасний анекдот – це багатоаспектне явище, адже його функціонування в комунікативному просторі передбачає взаємодію констант різного рівня і різних галузей людського буття. Отже, наукове дослідження анекдоту повинно бути різноаспектним і системним.

Жанровий аспект анекдоту охоплює його тематичну, стилістичну і композиційну єдність. Тема забезпечує цілісність мовного жанру, а стиль і композиція – його зв'язність.

Тема анекдоту отримує специфічний стилістичний і композиційний вираз, що провокує відповідну когнітивну активність з декодування комічного змісту з боку адресата, яка стає основою для виникнення сміху.

Тема анекдоту – це єдність предметно-референтної ситуації і комплексу ігрових комунікативних інтенцій. Стилiстична організація анекдоту – співвідношення наративних і експресивних елементів – утворюється в результаті взаємодії його теми і жанрової форми. Тема задає інформативність і наративність, а жанрова форма – фатичність і експресивність анекдоту.

Основою формування тексту анекдоту є передтекстова база семантики, яка включає комічну ситуацію, пропозиційну форму комічної ситуації, фрагмент реальності – образ багаторазово повторюваної в дійсності події.

Сучасні анекдоти – це багатопланове явище, яке може бути і є предметом літературознавчого (естетичного), культурологічного, семіотичного, соціологічного, психологічного та історико-політичного аналізу.

Розглядаючи анекдот як жанр гумористичного дискурсу, доречно зупинитися на самому понятті

дискурсу, що досі не є чітким та однозначним. Найцікавішим з погляду цього дослідження є визначення дискурсу нідерландським вченим Т. ван Дейком, який запропонував дефініцію, що враховувала соціально-прагматичний підхід: «Дискурс – це складне комунікативне явище, що, крім тексту, включає ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, установки, мету адресата), необхідні для розуміння тексту» [1, с. 7]. У анекдоті як жанрі гумористичного дискурсу відображається менталітет і культура як національна, загальна, так і індивідуальна, особиста [1, с. 8].

Не суперечить цьому твердженню і формулювання поняття дискурсу В. І. Карасиком: «Дискурс – це текст, що занурений у ситуацію спілкування» [5, с. 5]. Перефразували цю тезу, розуміємо анекдот як текст, занурений у ситуацію гумористичного спілкування.

Кожна людина належить до певної національної культури, що включає національні традиції, мову, історію, літературу. Економічні, культурні і наукові контакти країн і їх народів роблять актуальними теми, пов'язані з дослідженням міжкультурних комунікацій, співвідношенням мов і культур, вивченням мовної особистості.

Тематичною базою для створення анекдотів є повсякденне життя людини, де безперервно виникають ситуації, які є підґрунтям не тільки для створення анекдотів, але й породжують комічних персонажів, що стають культовими.

В. В. Бичков вважає, що види конкретної реалізації гумористичного дискурсу варіюються від простого жарту й анекдоту (дотепні спічі, афоризми, епіграми, гумор, карикатуру) до гротеску, сатири, іронічного стилю життя та мислення [1, с. 14].

Але для реалізації успішної комунікації і відсутності комунікативних невдач у межах анекдотичного жанру у тих, хто його сприймає, повинні бути схожі погляди на життя та явища, що відбуваються, «близькість апперцепційної бази мовців» [9, с. 17].

Анекдот є продуктивним фольклорним жанром, унікальним явищем національної культури, його розвиток пов'язаний з розвитком суспільства, він є маркером актуальних для суспільства ціннісних установок і уявлень. Анекдот має свою номінацію і типологічні риси (стереотипи форми, змісту і комунікативного призначення) [2, с. 3].

Охарактеризувати особливості анекдоту як жанру гумористичного дискурсу можна трьома критеріями: 1) комунікативний намір учасників

спілкування відійти від серйозної розмови, наприклад: «На цю тему є гарний анекдот»; 2) прагнення скоротити дистанцію і у короткому гумористичному жанрі критично переосмислити актуальні концепти, наприклад: «Куме, ви так схудли...» – «Та бензин подорожчав, вже 32 гривні.» – «То ви пішки ходите?» – «Ні, голодним їжджу!»; 3) наявність певної моделі, що притаманна саме цій лінгвокультурі, пор: «Куме! Як називається той, хто пройшов воду, вогонь і мідні труби?» – «Самогон!»; «Странности русского языка. Как объяснить иностранцу, что «как можно лучше» – это хорошо, а «как нельзя лучше» – это уже отлично?!».

Реалізуючи комунікативне завдання, притаманне жанру анекдоту, мовець проходить декілька етапів: 1) комунікативний намір (бажання жартувати); 2) оцінка ситуації (чи доречним буде жарт); 3) вербальне вираження жарту; 4) оцінка реакції слухачів.

Як і у будь-якому комунікативному акті, мовець намагається уникнути комунікативних зривів, які можливі у разі, коли аудиторія знає анекдот або рівень сприйняття аудиторії недостатній (неуважність, незнання окремих реалій).

У разі буквального перекладу анекдотів саме неврахування наявності необхідних знань або іншої ментальності у адресата призводить до комунікативних зривів. Такий феномен більш притаманний парам мов різних груп, наприклад германська – слов'янська. Порівняйте: англ. “On British football match one half of stadium wants to see eleven men killed and another half of a stadium wants to see eleven men killed”, що у буквальному перекладі українською означає «На британському футбольному матчі половина стадіону хоче бачити одинадцять людей вбитими, і друга половина стадіону хоче бачити одинадцять людей вбитими».

У парах мов однієї групи комунікативні зриви також можливі, але вони менш поширені і здебільшого можуть бути викликані тільки неврахуванням наявності необхідних знань, пор.: «Куме, що ти палиш?» – «Ватру». – «А як не буде «Ватри», що ти будеш палити?» – «Сільраду!». Під час перекладу незнання реалій (Ватра – костер, марка сигарет (рос.); палиш – жжешь и куришь(рос.)), може привести до комунікативних зривів. Буквальний переклад у такому разі буде виглядати як: «Кум, что ты жжешь?» – «Костер». – «А если костра не будет, что ты будешь жечь?» – «Сельсовет!». Отже, попри близькосторідненість мов, зміст втрачається разом із комічністю.

Гумор (сміховий світ) – явище глибоке й таке, що має національну специфіку, зокрема й відносно прецедентних феноменів, які є складниками його понятійної основи, тематики й канонів прагматичної доречності.

Те саме стосується часу створення анекдоту. Деякі реалії з часом змінюються і втрачають комічність, напр.: «На балу: «Тепер все стає таким дорогим, що скоро нам доведеться ходити голими.» – «Ох пані, – зраділи чоловіки, – це буде найкраще вбрання».

За словами В. Я. Проппа, кожна епоха і кожен народ має особливе, специфічне для них почуття гумору і комічного, які іноді незрозумілі та недоступні для інших епох [8, с. 20].

О. М. Морозова вважає, що завдання адресанта – належно кодувати текст, що й призводить до почуття задоволення й переваг над необізнаними. Однак не слід забувати, що успіх жарту в такому разі повністю залежить від здатності адресата зрозуміти і належно відреагувати на жарт [7, с. 16].

Не останнє місце у досягненні комунікативного ефекту займає реалізація фатичної функції комунікативного акту засобами встановлення та утримання контакту з адресатом. Погано розказаний анекдот не досягне мети, якщо навіть буде дуже смішним.

В. Захаров вважає, що справжній анекдот живе лише в усному мовленні, у живому і безпосередньому спілкуванні [3, с. 6].

Анекдот є специфічним показником національного й етнокультурного виміру. І. Кімакович стверджує, що анекдот є найприроднішим виявом етнічної та національної ментальності, який спонтанно віддзеркалює та демонструє традиційні народні уявлення, пов'язані з добром та злом [6, с. 1].

Висновки. Отже, сучасний анекдот є багатоаспектним явищем, його функціонування у комунікативному просторі передбачає взаємодію констант різного рівня та різноманітних галузей людського буття. Мовець досягає комунікативної мети за допомогою анекдоту, невідомого аудиторії, використовуючи прийом нагадування анекдоту, що включає цитування, метатекстові вставки («Як у тому анекдоті» або «А пам'ятаєте анекдот»), правильно використовуючи свої артистичні можливості. Жанровий аспект анекдоту складається з тематичної, стилістичної та композиційної єдності. Цілісність мовленнєвого жанру забезпечується його тематичними напрямками, тоді як стиль і композиція – його зв'язністю.

Список літератури:

1. Бычков В. В. Трагическое. Комическое. Ирония. *Эстетика*. Москва : Гардарики, 2004. С. 237. URL: www.lib.aldebaran.ru/author/bychkov_viktor_yestetika_20.html.
2. Дейк, ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Благовещенск : БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
3. Захаров А. В. Значение анекдота в повседневной жизни. URL: http://sociologist.nm.ru/articles/zaharow_17.htm.
4. Івашенюк Д. М. До питання про мовні засоби сміхотворення в текстах українських анекдотів. *Лінгвістичні дослідження*. 2017. Вип. 45. С. 123–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2017_45_20.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
6. Кімакович І. І. Традиційний анекдот у контексті сміхових явищ української культури: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 ; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 1996. 248 с.
7. Морозова А. Н. Дискурсивная специфика реализации юмористической тональности : дисс. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2013.
8. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха. Москва : Лабиринт, 1999. 288 с.
9. Jakobson V. Selected Writings, vol. V. The Hague. Paris — New York, 1979, p. 358.

Ponomarova L. V., Markoidze I. S. ANECDOTE AS A GENRE OF HUMOROUS DISCOURSE IN UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGE SPACE

The article deals with the basic provisions of the study and translation of anecdote as a genre of humorous discourse. The anecdote is transformed depending on at what stage of the story it appears and in what culture. The variability of this genre is also determined by national traditions, since each nation has a specific sense of humor, which is expressed in the peculiar features of his perception of the world, the composition of thinking, etc. The effectiveness of interlingual communication implies a high degree of accuracy in the translation, completeness and accuracy of the original. Equivalence and adequacy serve as basic requirements for translation. One such factor is the genre affiliation of the work. Anecdote as a genre presents particular difficulties in translation. On the one hand, these are complexities of an extralinguistic and cultural nature; they are related to the fact that the anecdote is a vivid reflection of the national mentality and the most pressing problems of modern life, including the people's perception of comic, modern and historical realities, typical communication situations, etc. On the other hand, it is of a linguistic nature, because different types of vocabulary are represented in the anecdotes; All these and other features complicate the translation of the anecdote into another, even closely related language, and, as a consequence, its understanding. The article analyzes definitions of the comic. The choice of humor as a subject of study is substantiated, the importance of studying it when referring to different languages is explained. The actual problems of discourse study are revealed, different definitions and main tendencies of its analysis are compared. An example of the anecdote genre analyzes the basic features of humorous discourse. Linguistic means of achieving comic effect in the texts of Ukrainian and Russian anecdotes are considered.

Key words: anecdote genre, humorous self-presentation, linguocultural features, translation, discourse.